

TÜRKİYE-RUSYA VE UKRAYNA DIŞ TİCARETİNDE FASIL YOĞUNLAŞMASI KARŞILATIRMALI ÜSTÜNLÜKLER VE YAPISAL DEĞİŞİMLER

Mustafa Akal

Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Adapazarı

Özet: Bu çalışma 1995’den 2005 yılına Türkiye’nin Rusya ve Ukrayna ile dış ticaretinde ihracat, ithalat, avantajlı ve dezavantajlı fasıl yoğunlaşmasını ve değişmelerini ortaya koymak amacıyla ele alınmıştır. İnceleme sonucunda toplam 200 milyon nüfuslarıyla farklı gelir gruplarına sahip Rusya ve Ukrayna’nın piyasa ekonomisine geçişleriyle birlikte Türkiye’den olan mal talebi fasıllarında değişimlere yol açtığı gözlenmiştir. Türkiye’nin Rusya ve Ukrayna’dan ithalatının “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” ile “demir ve çelik” fasıllarında yoğunlaştığı görülmüştür. Türkiye bu iki ülkeden bunların en avantajlı oldukları doğal kaynak yoğunluklu mallar ithal ederken, ihraç edilen mallarda yoğunlaşma düşük teknoloji ile emek yoğun üretilen mallardan orta ve ileri teknoloji ile sermaye yoğun üretilen mal ve bunların oluşturduğu fasıllara kaydığı görülmüştür. Türkiye’nin Rusya ve Ukrayna’ya olan ihracatında “meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu” tarımsal ürün fasılının önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret yoğunlaşması, karşılaştırmalı avantajlar, yapısal değişim, mal fasılları, Rusya, Ukrayna

PRODUCT GROUP DENSITY, COMPARATIVE ADVANTAGES AND STRUCTURAL CHANGES IN FOREIGN TRADE OF TURKEY WITH RUSSIA AND UKRAINE

Abstract: This study aims to outline export and import densities, advantageous and disadvantageous and comparative changes in traded goods groups of Turkey with the Russia and Ukraine from 1980 to 2005. As a result of the research, having various income groups with 200 millions population Russia and Ukrainia’s demands for export from Turkey show changes in the basis of commodity groups as these countries started to follow market economy. It is observed that Turkey’s import demand from these countries concentrated on “the mineral fuels, mineral oils and products, waxes” and “iron and steel” product groups. Turkey’s advantageous export group changed from the low technology embodied labor intensive good to the middle and high technology embodied capital intensive goods while importing natural intensive products in which both Russia and Ukraine have absolute advantages. As the agricultural product group the share of “the fruits, shelled fruits, citrus fruits and muskmelon peel” is important in Turkey’s export to these countries.

Key words: Foreign trade density, comparative advantages, structural change, commodity groups, Russia, Ukraine.

1.GİRİŞ

Bu çalışmada 1995 yılından 2005 yılına Türkiye-Rusya, Türkiye-Ukrayna dış ticaretinde ihracat ve ithalat fasıl yoğunlukları, avantajlı ve dezavantajlı fasıllar ve bunlardaki değişimler ortaya konacak, bu değişimlerin ülkelerin üretim yapıları ve Türkiye’nin aleyhine gelişen dış ticaret dengesi ile ilişkileri araştırılacaktır. Dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak ülkelerde ortaya çıkan üretim, ihracat ve ithalat kompozisyonlarında; yapı ve fasıl yoğunlaşması değişmelerinin Türkiye’nin Rusya ve Ukrayna ile dış ticaretinde görülüp görülmediği bu çalışmada araştırılacaktır.

Sosyalist Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerden yüzölçümü en büyüğü Rusya, üçüncüsü 1991’de bağımsızlığa kavuşan Ukrayna’dır. Rusya ve Ukrayna’nın güdümlü ekonomik sistemden 1992’de piyasa ekonomisine geçişlerini özelleştirme politikalarıyla desteklenmiştir. Her iki ülke siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan yapısal reformlar gerçekleştirmiş, bunun paralelinde Türkiye’nin bu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkileri hızlı bir gelişme göstermiştir.

Türkiye ekonomik reformlara ve dış ticarete liberalleşme ve ekonomide özelleştirmeye Rusya ve Ukrayna'dan önce başladığından ağır sanayi hariç bir çok sanayi mallarında rekabet avantajına sahip olmuş, Rusya ve Ukrayna'nın piyasa ekonomisine geçişi Türkiye için yeni pazar bulma fırsatı doğurmuştur. Türkiye, bu ülkelerle küresel ticaretin ortaya çıkardığı pazar olanakları ve bölgesel bir kuruluş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde dış ticaretini geliştirmektedir. Her iki ülkenin de zengin doğal kaynaklara sahip, 200 milyonluk toplam nüfuslarıyla Türkiye için büyük bir dış ticaret potansiyeli arz etmekte olup bu ülkelerin farklı gelir gruplarıyla çok çeşitli mal ticaretine hitap ediyor olmaları Türkiye'nin bu ülkelere ihracatında mal çeşidini artırmasına olanak tanımaktadır.

Konya Ticaret Odası (2006:3-4)'nin hazırladığı Rusya Raporuna göre, Rusya 17,075,000 km²'lik yüz ölçümü ile dünyanın en geniş ülkesi olup, sahip olduğu topraklarının ancak 1.300.000 km²'lik alanı tarıma elverişli olduğu belirtilmektedir. Rusya doğal kaynak sahibi olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarını çok iyi yönetip pazarlayarak dünyada siyasi ve ekonomik etkinliğini artırmaya başlamıştır. DEİK (Türk-Rus İş Konseyi, 2006:1)'in verdiği istatistiklere göre, 2005 yılı itibarıyla Rusya 182 milyar dolarlık ihracatının %54,6'sı doğalgaz ve petrolden oluşmaktadır. Türkiye 1980'den bu yana sanayi üretimi artışına paralel artan enerji gereksinimini mal ve hizmet takası ile Rusya'dan karşılama, Rusya'nın petrol ve doğalgazını Anadolu üzerinden uluslararası piyasalara aktarılması çabası içerisinde bulunmaktadır.

Şahinalp (2008:4) 148 milyonluk nüfusu ile Rusya'nın farklı gelir gruplarına sahip olması dolayısıyla ihracat için geniş bir ürün yelpazesi gösterdiğini, Türkiye'nin, zengin doğal kaynakları ve sanayi potansiyeline sahip Tataristan, Dağıstan, Başkırdestan ve diğer otonom cumhuriyetlerinde tüketiciye direkt hitap edecek şekilde depo-antrepo-mağaza gibi dağıtım kanallarına yönelmesi halinde hem ülkemiz sanayinin geliştirilmesi hem de Rusya'ya ihracatımızın artırılması açısından büyük önem arz ettiğini belirtir. Ayrıca Şahinalp (2008:5), zengin doğal kaynaklara ve Türkiye'den farklı bir sanayie sahip olan Rusya ile Türkiye ekonomilerinin tamamlayıcı yapılarının dış ticaret ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine uygun bir ortam oluşturduğunu, hatta bu durumun bölgede siyasi istikrarın sağlanması açısından da önem arz ettiğine işaret ederek Rusya'nın Türkiye için ekonomik önemine vurgu yapmaktadır.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA,11.6.2008) Raporuna göre Ukrayna'nın 50 milyon civarında nüfusu ile teknik donanım, doğal kaynaklara ve Avrupa'nın ortasında iyi bir coğrafi konuma sahip olmasından dolayı ekonomik potansiyel arz eden bu ülkenin Türk firmaları için önem arz eden yeni bir pazar haline gelmekte olduğu belirtilir. Raporda Ukrayna'nın geniş tarımsal kaynakları, hava ve deniz yolu ulaşım imkanları, karayolu ulaşım ağı ve tecrübeli işgücü ile olumlu bir ticari görünüm çizdiğine işaret edilmiştir.

Ertekin (2005:2-5), Türkiye'nin dış ticaretinde 1980'den bu yana görülen değişimin ekonomik yapının bütününde görülen gelişimin genel bir aynası niteliğinde olduğunu, ihracatta görülen gelişmelerle birlikte ekonominin ihracat sektörlerinin üretim kompozisyonunu değiştirdiğini ve iş gücü yarattığını, ihracatın mal kompozisyonunun ise dünya ekonomisinde yaşanan değişimler çerçevesinde şekillendiğini, 1990'dan 2004'e Türkiye'nin yatırım malı ithalatının azaldığını ve yatırım malı ihracat oranının arttığını, diğer taraftan tüketim malı ihracat oranında bir değişimin olmadığını, ara malı ithalatının arttığını ve ihracata tamamlayıcı bir nitelik kazandığını, daha önce büyük oranda ihraç edilen ara mallarının, yatırım ve tüketim malları üretimi ve ihracatına yöneldiğini belirtir. Buna paralel olarak Türkiye'nin düşük teknoloji ürünlerinden orta ve ileri teknoloji ürün ihracatına kayarken ara malı ithalatını artırmış bu da toplam ithalat içerisindeki ara malı ithalatını %75'lere çıkarmıştır. Bunun yaklaşık 40 milyar doları doğalgaz ve ham petrol olup bunun dörtte birini Rusya'dan ithal ettiğinden Rusya lehine dengesiz bir ticaret gelişmesi, Ukrayna ile olan dış ticareti de aleyhe geliştirmektedir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu Türkiye Dış Ticaret Stratejisi Raporu (2002:1)'na göre "dünyada teknoloji-bilgi yoğun, yüksek katma değerli mal ve hizmetlerin, özgün tasarımların, elektronik ağların, uluslar arası kuruluşların ve şirket birleşmelerinin önemini arttırdığı; geleneksel sektörlerin ağırlığının Türkiye'nin ihracatında başlıca sorunlardan biri olmaya devam ettiği" bildirilmiş, bu nedenle de dış ticareti yatırım-üretim-ihracat ve ithalat temelinde ele alarak yeni bir dış ticaret stratejisi belirlemesi zorunluluğuna değinilmiş olup üretim ve ihracatın bu belirtilen yönde geliştirilmesiyle dış ticaret açığının daraltılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

2. RUSYA VE UKRAYNA İLE DIŞ TİCARET GELİŞİMİ

Rus ekonomisi ağır sanayi ve hammadde üretimine dayalıdır. Rusya hammadde ve yarı mamul ihraç edip tüketim malı ithal eden bir ekonomik yapıya sahiptir. Rusya, dış ticarete ve mali alanda liberalleşmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, Rusya ile Türkiye arasındaki ticarete konu olan ürünlerin çeşitliliğinin daha da artması beklenmelidir.

Rusya önceleri Türkiye'den genelde öncelikli olarak örölmüş ve örölmemiş giyim ve aksesuarları, şeker ve şekerli mamuller ve gıda maddeleri ithal ederken sonraları, tarımsal gıdalar yanında tekstil ve hazır giyim, motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet, otomobil, nükleer reaktör kazan ve makineleri, makine ve teçhizat, ithal etmeye başlamıştır. Ancak tekstil ve hazır giyimde Rusya üretime geçtikten sonra bu malların Rusya'ya ihracatı zorlaşmıştır. Türkiye'de Rusya'dan genelde petrol, doğal gaz, kömür başta olmak üzere demir çelik, makine aksam ve parçaları, kimyasallar ve gübre ithal etmektedir.

Son yıllarda Rusya-Türkiye ticari ve ekonomik düzlemleri öncelik kazanmış, siyasi düzenlemelerin önüne geçmiştir. Türkiye ile Rusya arasında 1997'de Ticari, Ekonomik, Sınai ve Bilimsel-Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesi Hakkında Uzun Vadeli Program ve Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşmaları imzalanmış, sürekli olarak da iki ülke arasında Karma Ekonomik Komisyon toplantıları yapılmıştır.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA,30.6.2008) ve Konya Ticaret Odası (2006)'nın hazırladıkları Ukrayna Raporlarında belirtilen Türkiye ile Ukrayna arasında 4 Mayıs 1992'de imzalanmış olan ve 20 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe giren Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ticari ilişkilerin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu raporlarda Gümrük İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardımlaşma, enerji, ulaşım, turizm vs. ekonomik ve ticari anlaşmalarla birlikte otuz civarında çeşitli anlaşma ve düzenlemeler mevcuttur. Ukrayna zengin doğal kaynaklarına sahip olmakla birlikte gelişmiş bir demir ve çelik, makine imalatı, gıda, metalürji, kimyasallar, uçak ve gemi inşa gibi ağır sanayie sahiptir.

1980'de uygulanmaya başlanan ihracatı teşvik edici sanayileşme stratejisi sonucunda, Tablo 1'de göröldüğü gibi 1980'de %36,8 olan ihracatın ithalatı karşısına oranı 1995'de %60,6'ya, 2005'de %62,9'a yükselmiştir. Bu gelişmeyle birlikte gereksinim duyulan yabancı döviz açığı mutlak olarak azalmamış, ithalatın değer olarak artmasına paralel olarak artmıştır. Nitekim dış ticaret açığı 1980'de 4 milyar dolar iken, 1995'de 14 milyar dolara, 2005'de 43 milyar dolara, 2007'de de 63 milyar dolara çıkmıştır. Bu artan dış ticaret açığının temelinde Türkiye'nin dış ülkelere olan enerji bağımlılığı yer almaktadır.

Tablo 1'de altıncı sütunda göröldüğü gibi Türkiye'nin bu iki ülkeye yaptığı ihracatın bu iki ülkeden yapmış olduğı ithalatı karşılama oranı 1995'de %49 iken 2005'de %20,5'e gerilemiştir. 1995 ve 2005 yıllarında her iki ülkeye karşı giderek artan bir dış ticaret açığı verilmiştir. Rusya'ya yapılan ihracatın bu ülkeden yapılan ithalatı karşılama oranı 1995'de %59,5 iken 2005'te %18,4'e gerilemiş, diğer taraftan Ukrayna'ya yapılan ihracatın bu ülkeden yapılan ithalatı karşılama oranı 1995'de %523,2 iken 2005'te %30,9'a çıkmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile Dış Ticareti (\$,1995,2005)					
Yıl	Ülke	İhracat (X)	İthalat (M)	X-M	X/M %
1995	Rusya	1.238.224.503	2.082.376.492	-844.151.989	59,5
	Ukrayna	198.534.245	856.340.117	-657.805.872	23,2
	Toplam	1.436.758.748	2.938.716.609	-1.501.957.861	48,89
	Dünya	21 637 041000	35 709 011000	-14.071.970000	60,6
	Toplam/Dünya	6,64	8,23	10,67	
2005	Rusya	2.377.049.944	12.905.619.879	-10.528.569.935	18,4
	Ukrayna	821.033.657	2.651.017.078	-1.829.983.421	30,9
	Toplam	3.198.083.601	15.556.636.957	-12.358.553.356	20,5
	Dünya	73 476 408000	116 774 151000	-43.297.743000	62,9
	Toplam/Dünya	4,35	13,32	28,54	
1980	Dünya	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	36,8
2006	Dünya	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	61,3
2007	Dünya	107 184 450	170 048 068	-62.863.617	63,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri, 2008.

Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile olan toplam dış ticaret açığının Türkiye'nin genel dış ticaret açığı içindeki payı 1995'den 2005'e yaklaşık %18 puan artarken, bu iki ülkeye olan ihracatımızın toplam ihracattaki payı içindeki payı %2,2 azalmış, ithalat payı ise %8,23'den %13,32'ye yükselmiştir. Türkiye'nin bu iki ülke ile dış ticaretinde aleyhe gelişen dış ticaret dengesinin temel nedeni Türkiye'nin bu ülkelerden mineral yakıtlar ve demir çelik ham maddeleri ithal ediyor olmasıdır. İkinci bir faktör de Türkiye'nin 200 milyonluk nüfus potansiyelini yeterince değerlendirememiş olmasıdır. Ayrıca bu ülkelerin geleneksel sanayi mal üretimine başlaması ve Türkiye'nin tekstil ve giyim dahil geleneksel sanayi ürünlerinde bu ülkelere karşı rekabet gücünün zayıflamaya başlamış olması bunlara ilave edilebilir. Türkiye'nin geleneksel sektörler yerine katma değeri yüksek ileri teknoloji ürünlerinin gerek ülke içinde gerekse bu iki ülkede üretimine ağırlık vererek dış ticaret açığını azaltabileceği DTM Türkiye Dış Ticaret Stratejisi Raporu (2002)'nda da belirtildiği doğrultuda düşünülebilir.

3. TÜRKİYE-RUSYA DIŞ TİCARETİNDE FASIL YOĞUNLAŞMASI VE DEĞİŞİM

3.1. İhracatta fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim

Tablo 2, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Rusya'ya olan ihracatında fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini vermektedir. Rusya'ya yapılan ihracatın bu iki ülkeye yapılan toplam ihracat içindeki payı 1995'de %86,18'den 2005'de %74,33'e, Türkiye'nin dünyaya yaptığı ihracat içinde Rusya'ya yapılan ihracatın payı 1995'te %5,72'den 2005'te %3,24'e gerilemiştir. Yani 1995'ten 2005'e Rusya'ya yapılan ihracat dünyaya ve bu iki ülkeye yapılan ihracatta oransal olarak gerilemiştir. Ukrayna'dan üç misli, ve birçok dünya ülkesinden fazla nüfusa sahip Rusya'ya yapılan ihracatın Ukrayna ve dünya'ya oranla artması yerine azalmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	İhracat payı	Fasıl	Dolar	İhracat payı
1	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	201.078.359	31,23	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	296.257.471	12,46
2	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	161.900.550	25,14	Meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	224.777.307	9,46
3	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	87.910.964	13,65	Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	163.070.124	6,86
4	Şeker ve şeker mamulleri	75.750.557	11,76	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	141.147.623	5,94
5	Plastik ve plastikten mamul eşya	60.177.712	9,35	Plastik ve plastikten mamul eşya	136.223.337	5,73
6	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	54.593.079	8,48	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	106.885.404	4,50
7	Deri eşya, saracıya eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya	45.958.941	7,14	Özel dokunmuş mensucat, dantelâ, duvar halıları, işlemler	100.731.250	4,24
8	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	42.834.430	6,65	Demir veya çelikten eşya	93.842.085	3,95
9	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılan eşya, paçavralar	41.621.034	6,46	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	79.537.584	3,35
10	Ayakkabılar, getrler, tozluklar vb eşya ve aksanı	34.807.526	5,41	Örme eşya	70.955.894	2,99
	İhracat Yoğunlaşması	806.633.152	65,14	İhracat Yoğunlaşması	1.413.428.079	59,46
	Rusya'ya Yapılan İhracatın iki ülkeye yapılan İhracata Payı	1.238.224.503	86,18	Rusya'ya Yapılan İhracatın iki ülkeye yapılan İhracata Payı	2.377.049.944	74,33
	Rusya'ya Yapılan İhracatın Dünya İhracatına Payı		5,72	Rusya'ya Yapılan İhracatın Dünya İhracatına Payı		3,24

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

1995'den 2005 yılına Türkiye'den Rusya'ya yapılan ihracatın ilk 10 fasılda ihracat yoğunlaşması % 6 puan (65,14-59,46) azalma göstermiştir. Bu durum 1995'den 2005'e Rusya'ya ihracatta mal çeşitliliğinin arttığını ve oransal dağılımının ilk on faslı takip eden diğer mallara kaymakta olduğunu işaret eder. Rusya'ya yapılan ihracat çeşitliliğinin artmasında 150 milyonluk nüfusun çeşitli gelir gruplarına dağılmasının çeşitli mal talebi oluşturması rol oynamaktadır. Burada Rusya nüfusunun büyüklüğünün ihracat çeşitlenmesinde etkili olduğu, Rusya'ya ihracatın yapısal olarak değişime uğradığı, ancak Türkiye'nin rekabet avantajlarının yeterince gelişmediği görülmektedir.

1995'den 2005'e fasıl bazında ilk 10 fasılda ihracat yoğunlaşmasına bakıldığında mal çeşitliliğinin artması yanında ihracat yapısında önemli değişiklikler ortaya çıktığı görülmektedir. 1995 yılında "örme giyim eşyası ve aksesuarları" %31,23 oranla ilk sırada iken 2005'de "motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğerleri" %12,46 oranla ilk sırayı almıştır. 1995'de "örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları" % 25,14'lik payla ikinci sırada iken bunun yerini 2005'de 9,46'lık payla "meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu" almıştır. Türkiye'nin Rusya'ya yapmış

olduğu ihracat genelde ileri teknoloji içeren sanayi malları olmakla birlikte tarımsal malları da içermekte olup, zamanla ileri teknoloji içeren sanayi mallarına kaymakta olduğu görülmektedir.

3.2. İthalatta fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim

Tablo 3, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Rusya'dan olan ithalatında fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini vermektedir. Rusya'dan yapılan ithalatın bu iki ülkeden yapılan toplam ithalat içindeki payı 1995'de %70,86 iken 2005'de %82,96'ya, dünyadan yapılan ithalata olan payı ise 1995'te %5,83'den 2005'te %11,05'e artmıştır. Bu durum Rusya'nın hem Ukrayna'ya hem de dünyaya kıyasla Türkiye'nin ithalatında oransal öneminin arttığını gösterir. 1995'den 2005 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatında ilk 10 fasılda ithalat yoğunlaşması %50 puan (96,7-46,35) arttığı ve bunun başta “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” olmak üzere “demir ve çelik” fasıllarında yoğunluk kazandığı görülür. Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada Rusya komşu İran ve Irak'ın önüne geçtiği görülür. Bu durumun ileride Türkiye'nin Rusya'ya ihracatını artırması ve Türkiye lehine bir avantaj sağlaması ve strateji konuma oturtulması düşünülebilir.

Tablo 3: Türkiye'nin Rusya'dan ithalatında fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	İthalat payı	Fasıl	Dolar	İthalat payı
1	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	803.536.902	20,67	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	8.802.278.079	68,21
2	Demir ve çelik	362.870.136	9,34	Demir ve çelik	2.235.009.866	17,32
3	Kâğıt ve karton: kâğıt hamurundan kâğıt ve kartondan eşya	160.869.135	4,14	Alüminyum ve alüminyum eşya	549.109.470	4,25
4	Gübreler	111.333.498	2,86	Gübreler	198.535.318	1,54
5	Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları	88.575.945	2,28	Organik kimyasal ürünler	151.018.159	1,17
6	Alüminyum ve alüminyum eşya	81.320.059	2,09	Kâğıt ve karton: kâğıt hamurundan kâğıt ve kartondan eşya	147.048.317	1,14
7	Odan hamuru: lifli selülozik maddelerin hamurları, hurdalar	64.389.101	1,66	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü	139.766.216	1,08
8	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	50.937.934	1,31	Bakır ve bakırdan eşya	125.197.392	0,97
9	Sentetik ve suni devamsız lifler	40.269.095	1,04	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	76.711.822	0,59
10	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü	37.197.781	0,96	Demir veya çelikten eşya	54.585.117	0,42
	İthalat Yoğunlaşması	1.801.299.586	46,35	İthalat Yoğunlaşması	12.479.259.756	96,7
	Rusya'dan Yapılan İthalatın iki ülkeden yapılan ithalattaki payı	2.082.376.492	70,86	Rusya'dan Yapılan İthalatın iki ülkeden yapılan ithalattaki payı	12.905.619.879	82,96
	Rusya'dan Yapılan İthalatın Dünyadan İthalattaki Payı		5,83	Rusya'dan Yapılan İthalatın Dünyadan İthalattaki Payı		11,05

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

3.3. Avantajlı, dezavantajlı fasıllar ve değişim

Tablo 4, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Rusya ile olan dış ticaretinde en avantajlı, Tablo 5 de Türkiye'nin 1995'den 2005'e Rusya ile olan dış ticaretinde en dezavantajlı fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimleri vermektedir.

Tablo 4 incelendiğinde, 1995'de Türkiye'nin en avantajlı olduğu fasıl emek yoğun üretim gerektiren "örme giyim eşyası ve aksesuarları" iken 2005'de teknoloji-sermaye yoğun üretim gerektiren "motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer mal" fasıllarına kaymıştır. Avantajlı fasıllarda düşük teknoloji ve emek yoğun mallardan orta ve ileri teknoloji içeren mallara kaydığı görölür. Ayrıca 2005'te Rusya'nın tarıma elverişli yeterli arazisi olmasına rağmen iklim koşullarından dolayı yeterince yetiştirilemeyen "meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu" faslı Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretinde ikinci en avantajlı fasıl konumuna gelmiştir.

Sıra	1995			2005		
	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı
1	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	201.061.662	-23,82	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	252.754.007	-2,40
2	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	161.865.397	-19,17	Meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	224.558.945	-2,13
3	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	85.498.742	-10,13	Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	152.945.582	-1,45
4	şeker ve şeker mamulleri	75.744.180	-8,97	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	130.773.246	-1,24
5	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	54.593.079	-6,47	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	104.978.230	-0,997
6	Deri eşya, saracıya eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya	45.952.879	-5,44	Plastik ve plastikten mamul eşya	101.031.530	-0,96
7	Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	41.621.034	-4,93	Özel dokunmuş mensucat, dantelâ, duvar halıları, işlemeler	100.722.727	-0,96
8	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	38.951.759	-4,61	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	78.829.571	-0,75
9	Ayakkabılar, getrler, tozluklar vb eşya ve aksanı	34.801.996	-4,12	Örme eşya	70.704.784	-0,67
10	Plastik ve plastikten mamul eşya	30.893.946	-3,66	Sebzeler ve bazı kök ve yumrular	68.870.678	-0,65

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yılığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

Fasıl bazında dış ticarete açığı ve bu ağıkların Türkiye'nin Rusya ile olan genel dış ticaret ağığına oranlandığıında en dezavantajlı ürünleri sıralamak mümkündür. Tablo 5'e göre, 1995'den 2005'e Türkiye'nin en dezavantajlı olduğu fasıllar sırasıyla "mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar" ve "demir ve çelik" fasılları olduğu görölür. Bunlardan "mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar" doğal kaynak olarak Rusya'da bol bulunmakta olup doğal gaz ve petrol en önemli paya sahiptirler. Yani Rusya, doğal kaynaklı ürünler ve fasıllarda en büyük avantaja sahiptir.

Tablo 5: Türkiye -Rusya ticaretinde dezavantajlı fasıllar ve değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı
1	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	- 803.025.072	95,13	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	- 8.801.226.317	83,59
2	Demir ve çelik	- 360.902.878	42,75	Demir ve çelik	- 2.205.297.039	20,95
3	Kâğıt ve karton: kâğıt hamurundan kâğıt ve kartondan eşya	- 145.697.577	17,26	Alüminyum ve alüminyum eşya	- 517.182.447	4,91
4	Gübreler	- 111.331.431	13,19	Gübreler	- 198.486.632	1,89
5	Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları	- 88.575.945	10,49	Organik kimyasal ürünler	- 149.341.234	1,42
6	Alüminyum ve alüminyum eşya	- 67.944.258	8,05	Kâğıt ve karton: kâğıt hamurundan kâğıt ve kartondan eşya	- 131.909.330	1,251
7	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	- 50.271.760	5,96	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü	- 130.167.476	1,24
8	Sentetik ve suni devamsız lifler	- 35.455.099	4,20	Bakır ve bakırdan eşya	- 121.671.227	1,16
9	Bakır ve bakırdan eşya	- 31.057.978	3,68	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	- 66.753.776	0,63
10	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	- 28.898.681	3,42	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	- 33.235.406	0,32

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

Türkiye kendisinde yetersiz olan “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri”yle enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla Rusya’dan, Rusya da kendisinde yetersiz olan “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu”nu gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye’den yoğun bir şekilde ithal etmektedir. “Demir ve çelik” faslı dahil, iki ülke arasında görülen bu fasılların ticareti Postner’in işaret ettiği dış ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirdiği varlık teorisiyle açıklanabilir.

DEİK (2006:8) Türkiye’nin aleyhine gelişen Rusya ile ticaretini dengelemek için doğalgaz, elektrik ve askeri teçhizat alımlarında takas mekanizmasının işletilmesini önermektedir. DEİK(2006:3-4) Türkiye-Rusya ticaretinin Türkiye aleyhine gelişmesinin temel nedenini Rusya ile 1984’te imzalanan Doğal Gaz Anlaşmasına göre Rusya, Türkiye’ye ihraç ettiği doğalgaz tutarının %70’ini Türkiye’den mal ve hizmet ithalatı ile temini anlaşmasına uymaması, 1998-1999’da krizden çıkış amacına yönelik Rublenin devalüasyonu %75 sonucu gıda, içecek maddeleri, sıhhi tesisat, inşaat malzemeleri, tekstil ve ilaç gibi Türkiye’nin avantajlı olduğu sektörlerde Rusya’nın rekabetçi duruma gelmesi ve bu malları içeride üretmeye başlaması ile doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki artışları saymaktadır.

4. TÜRKİYE-UKRAYNA DIŞ TİCARETİNDE FASIL YOĞUNLAŞMASI VE DEĞİŞİM

4.1. İhracatta fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim

Tablo 6, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Ukrayna'ya olan ihracatında fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini göstermektedir. Ukrayna'ya yapılan ihracatın bu iki ülkeye yapılan toplam ihracat içindeki payı 1995'de %13,82'den 2005'de %25,67'ye, dünyaya yapılan ihracata olan payı ise % 0,009'den %1,12'e çıkmıştır. 1995'den 2005'e 50 milyonluk nüfusa sahip Ukrayna'nın hem Rusya'ya hem de dünyaya kıyasla Türkiye'nin ihracatında önemi artmıştır. Deniz komşumuz, kalabalık nüfusa ve akrabalık bağı olan bu ülkeye ihracat artışının yavaş geliştiği ve ihracat hacminin düşük seviyede olduğu görülmektedir.

1995'den 2005 yılına Türkiye'den Ukrayna'ya yapılan ihracatta ilk 10 fasılda ihracat yoğunlaşması % 10 puan (63,17-53,17) artma göstermiştir. Bu durum 1995'den 2005'e Ukrayna'ya ihracatta oransal dağılımının ilk on fasılda yoğunluk kazandığını ve uzmanlaşmaya göre dış ticaretin yapılanmaya başladığını işaret eder. 1995'den 2005'e ilk 10 fasılda ihracat yoğunlaşmasına bakıldığında tarımsal ve tarıma dayalı sanayi ürünleri olarak “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu”nun önemi artarken, ihracat yoğunlaşması sanayi mamullerine kaymıştır. 1995 yılında “örme giyim eşyası ve aksesuarları” %12,82 oranla ilk sırada iken 2005'de “plastik ve plastikten mamul eşya” %13,03 oranla ilk sırayı almıştır. 1995'de “sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde” % 7,22'lik payla ikinci sırada iken 2005'de onuncu sırada yer almış, yerini 2005'de 9,48'lik payla “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu” faslına bırakmıştır. 1995'den 2005'e gelindiğinde. 1995'de ilk on fasılda yer almayan “plastik ve plastikten mamul eşya”, “nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları”, “elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları”, “motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer”, “demir veya çelikten eşya” fasıllarının 2005'e gelindiğinde ilk on fasılda yer aldığı görülmekte olup Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatı birçok fasılda yapısal değişim göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin sanayileşme stratejisine paralel üretim yapısındaki değişimle benzerlik göstermektedir.

Tablo 6: Türkiye'nin Ukrayna'ya ihracatında fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	İhracat payı	Fasıl	Dolar	İhracat payı
1	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	33.088.012	12,82	Plastik ve plastikten mamul eşya	107.015.638	13,03
2	Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde	18.635.647	7,22	Meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	77.855.973	9,48
3	Şeker ve şeker mamulleri	14.686.248	5,69	Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	72.108.139	8,78
4	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	13.067.385	5,06	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	59.523.591	7,25
5	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	12.907.240	5,00	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	41.109.041	5,007
6	Meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	12.707.597	4,92	Demir veya çelikten eşya	35.261.360	4,29
7	Kakao ve kakao müstahzarları	8.343.398	3,23	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	34.921.544	4,25
8	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	8.259.385	3,20	Özel dokunmuş mensucat, dantelâ, duvar halıları, işlemler	31.869.177	3,88
9	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	7.919.207	3,07	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları	31.517.048	3,84
10	Deri eşya, saracıya eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya	7.625.634	2,95	Sabunlar,yüzey aktif organik maddeler,yıkama-yağlama madde	27.470.043	3,359
	İhracat Yoğunlaşması	137.239.753	53,17	İhracat Yoğunlaşması	518.651.554	63,17
	Ukrayna'ya Yapılan İhracatın İki Ülkeye Yapılan İhracata Payı	198.534.245	13,82	Ukrayna'ya Yapılan İhracatın İki Ülkeye Yapılan İhracata Payı	821.033.657	25,67
	Ukrayna'ya Yapılan İhracatın Dünya İhracatına Payı		0,009	Ukrayna'ya Yapılan İhracatın Dünya İhracatına Payı		1,12

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Ukrayna Ülke raporu (2008)'nda Ukrayna tarım makineleri, ilaç ve eczacılık ürünleri, güvenlik araç gereçleri, kümes hayvanları ürünleri piyasasında ülkemiz ihracatçıları için önemli fırsatlar bulunduğu belirtilmekte olup bu malların Ukrayna'ya pazarlanması ile Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatının daha da artabileceğine işaret edilmektedir.

4.2. İthalatta fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim

Tablo 7, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Ukrayna'dan olan ithalatında fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini vermektedir. Türkiye'nin Ukrayna'dan olan ithalatı hammadde yoğunluktur. 1995'den 2005'e "dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler" ile "gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar" ve "mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar" dışında ithalata giren ilk on fasılda sıralama hariç ciddi bir değişiklik olmamıştır. "Demir ve çelik" Ukrayna'dan yapılan toplam ithalat içerisinde %50-%55 arasında payla her iki yılda da en önemli fasıldır. 1995'de ilk on fasılda yer almayan "mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar" ithalatı 2005'de %12,27'lik payla ikinci sıraya gelmiştir. "Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar"ın üretiminde Türkiye rekabetçi bir konuma geldiği için bu malların Ukrayna'dan olan ithalat oranı 1995'den 2005'e azalmış ve 2005'de ilk on fasılda yer almamıştır.

Tablo 7: Türkiye'nin Ukrayna'dan ithalatında fasıl yoğunlaşması ve yapısal değişim						
	1995			2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	İthalat payı	Fasıl	Dolar	İthalat payı
1	Demir ve çelik	494.270.839	50,36	Demir ve çelik	1.481.984.243	55,90
2	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	97.124.856	9,89	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	325.278.613	12,27
3	Canlı hayvanlar	79.256.174	8,07	Gübreler	209.455.473	7,90
4	Gübreler	62.049.420	6,32	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü	114.017.623	4,30
5	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	27.495.887	2,80	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	111.176.471	4,19
6	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	15.339.608	1,56	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	54.356.247	2,05
7	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	13.085.606	1,33	Bakır ve bakırdan eşya	50.124.304	1,89
8	Organik kimyasal ürünler	8.791.956	0,90	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	38.408.742	1,45
9	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	8.568.454	0,87	Gıda sanayii kalıntı ve döküntüleri, hazır hayvan gıdaları	36.198.438	1,37
10	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	7.768.837	0,79	Plastik ve plastikten mamul eşya	30.775.610	1,16
	İthalat Yoğunlaşması	813.751.637	82,90	İthalat Yoğunlaşması	2.451.775.764	92,48
	Ukrayna'dan Yapılan İthalatın iki ülkeden yapılan ithalattaki payı	856.340.117	29,14	Ukrayna'dan Yapılan İthalatın iki ülkeden yapılan ithalattaki payı	2.651.017.078	17,04
	Ukrayna'dan Yapılan İthalatın Dünyadan İthalattaki Payı		0,024	Ukrayna'dan Yapılan İthalatın Dünyadan İthalattaki Payı		2,27

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

Ukrayna'dan yapılan ithalatın bu iki ülkeden yapılan toplam ithalat içindeki payı 1995'de %29,14'den 2005'de %17,04'e gerilemiş, Türkiye'nin dünyadan yaptığı toplam ithalat içinde ise Ukrayna'nın payı 1995'de % 0,024 iken 2005'te %2,27'ye çıkmıştır. 1995'den 2005'e Ukrayna'nın Rusya'ya kıyasla ithalattaki oransal önemi azalırken dünyadan yapılan ithalata kıyasla oransal önemi artmıştır.

4.3. Avantajlı, dezavantajlı fasıllar ve değişim

Tablo 8, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Ukrayna ile olan dış ticaretinde en avantajlı fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini vermektedir. 1995'den 2005 yılına Türkiye'nin Ukrayna ile dış ticaretinde avantajlı ürünlerin Türkiye'nin üretim yapısındaki değişmeye paralel olarak Rusya ile olan dış ticaretinde görülen değişmeye paralellik gösterip emek yoğun ürünlerden sermaye yoğun ürünlere, tarım ve tarıma dayalı hafif sanayi ürünlerinden daha nitelikli sanayi ürünlerine kaydığı görülür. 2005 yılı itibariyle Türkiye'nin Ukrayna karşısında dış ticaret fazlası verdiği ve en avantajlı fasıllarının

“plastik ve plastikten mamul eşya”, “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu”, “nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları”, “elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları” ve “motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer” olmuştur.

Tablo 8: Türkiye - Ukrayna ticaretinde avantajlı fasıllar ve değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı
1	Örme giyim eşyası ve aksesuarları	33.088.012	-5,03	Plastik ve plastikten mamul eşya	76.240.028	-4,17
2	Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde	18.635.647	-2,83	Meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	71.192.800	-3,89
3	Şeker ve şeker mamulleri	13.690.868	-2,08	Nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları	65.383.522	-3,57
4	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	13.067.385	-1,99	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	57.606.865	-3,15
5	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	12.897.859	-1,96	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	39.211.140	-2,14
6	Meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	12.658.955	-1,92	Özel dokunmuş mensucat, dantelâ, duvar halıları, işlemler	31.863.166	-1,74
7	Kakao ve kakao müstahzarları	8.343.398	-1,27	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları	31.470.838	-1,72
8	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	8.258.639	-1,26	Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde	27.439.113	-1,50
9	Deri eşya, saraciye eşyası, seyahat eşyası, bağırsaktan eşya	7.625.634	-1,16	Kâğıt ve karton: kâğıt hamurundan kâğıt ve kartondan eşya	22.351.217	-1,22
10	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	5.154.337	-0,78	Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetikler vb	20.319.786	-1,11

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

Tablo 9, Türkiye'nin 1995'den 2005'e Ukrayna ile olan dış ticaretinde en dezavantajlı fasıl yoğunlaşmasını ve yapısal değişimini vermektedir. 1995'den 2005 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Ukrayna ile dış ticaretinde “demir ve çelik” ürünleri en dezavantajlı fasıl olarak yerini korumuştur. Tablo 9'da görülen dezavantajlı ilk on fasılın tümünde Türkiye Ukrayna'ya karşı dış ticaret açığı vermiştir. Demir ve çelik ürünleri fasılının Türkiye'nin Ukrayna ile olan dış ticaret açığında 1995'de %75, 2005'de %80,6 olmuştur. 2005 yılı itibariyle “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” dış ticaret dengesindeki %17,38'lik payla ikinci sıraya yerleşmiştir. 1995'de en dezavantajlı on fasıldan ikisi olan “canlı hayvanlar” ve “gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar” 2005 yılında dezavantajlı on fasıl arasında yer almamıştır.

Tablo 9: Türkiye -Ukrayna ticaretinde dezavantajlı fasıllar ve değişim						
1995				2005		
Sıra	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı	Fasıl	Dolar	Dış ticaret dengesindeki payı
1	Demir ve çelik	-494.182.728	75,13	Demir ve çelik	-1.475.833.281	80,65
2	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	-89.205.650	13,56	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar	-318.021.451	17,38
3	Canlı hayvanlar	-79.256.174	12,05	Gübreler	-209.455.473	11,45
4	Gübreler	-62.049.420	9,43	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü	-110.109.900	6,02
5	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	-26.835.114	4,08	İnorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler	-106.335.841	5,81
6	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	-13.823.196	2,10	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	-53.790.046	2,94
7	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	-12.692.812	1,93	Bakır ve bakırdan eşya	-49.744.859	2,72
8	Organik kimyasal ürünler	-8.791.039	1,34	Organik kimyasal ürünler	-43.531.388	2,38
9	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	-8.322.197	1,27	Gıda sanayi kalıntı ve döküntüleri, hazır hayvan gıdaları	-36.198.438	1,98
10	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	-7.696.793	1,17	Yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, saman, hayvan yemi	-34.830.835	1,90

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2006 ve Dış Ticarete Yoğunlaşma 2003.

5. Sonuç

Çalışmada Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile dış ticaret gelişimi ve 1995 ile 2005 yıllarında ilk ona giren ihracat, ithalat, avantajlı ve dezavantajlı fasıllar incelenmiş ve bunların on yıllık süre içerisinde ne gibi bir değişim gösterdiği analiz edilmiştir.

1995'den 2005 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatın bu ülkeden yaptığı ithalatı karşılama oranı %59,5'den %18,5'e gerilemiş, Ukrayna'ya yaptığı ihracatın bu ülkeden yaptığı ithalatı karşılama oranı %23,2'den %30,9'a çıkmıştır. Türkiye'nin genel ihracatının ithalatını karşılama oranı 1995'den 2005'e % 3,3 puan artarken, Rusya ve Ukrayna'ya yapılan ihracatın bunlardan yapılan ithalatı karşılama oranı 1995'te %48,89 iken 2005'de %20,5'e olarak % 28,39 puan gerilemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Rusya ve Ukrayna yapılan toplam ithalatın dünyaya kıyasla önemi artmıştır. Burada bu ülkelerin nüfus çokluğu ile ham madde ithalatına karşılık mal ihracatı yetersi de olsa önem arz etmektedir. Bu iki ülke ile yapılan dış ticaret açığı 1995 yılında 1.501.957.861 Amerikan Doları, 2005 yılında ise 12.358.553.356 Amerikan Doları olmuştur. 2005 yılındaki açığın 10.528.569.935

Amerikan Doları Rusya'ya karşı verilmiş ve bunun 8.801.226.317 Amerikan Doları “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” faslında, 2.205.297.039 Amerikan Doları “demir ve çelik” faslında oluşmuştur. En yüksek açık verilen ürün gruplarını Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaretinde en dezavantajlı olduğu “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” ve “demir ve çelik” fasılları teşkil etmiştir.

Türkiye'nin 2005 yılında bu iki ülkeye yaptığı toplam ihracat 3.198.083.601 Amerikan Doları olup Rusya'dan ithal ettiği “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar”ın %36,3'ünü ancak karşılamaktadır. Bu nedenle, öncelikle Rusya olmak üzere her iki ülkeye yapılan ihracatın artırılma yollarının aranması gerekmektedir. İki yüz milyon civarında nüfusa sahip bu iki ülkeye karşı avantajlı olunan “motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer”, “nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları”, “elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları”, “plastik ve plastikten mamul eşya”, “dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler” ile “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu” fasıllarında Türkiye'nin ihracatını artırmak mümkün görünmektedir. Ayrıca bu iki ülkede yapılacak yatırımlarla Pazar giriş kolaylıkları ortaya çıkacağı düşünülmelidir. Yine Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Ukrayna Ülke raporu (2008)'nda Ukrayna'nın tarım makineleri, ilaç ve eczacılık ürünleri, güvenlik araç gereçleri, kümes hayvanları ürünleri piyasasında ülkemiz ihracatçıları için önemli fırsatlar bulunduğu belirtildiğinden bu malların Ukrayna'ya pazarlanması ile Türkiye'nin Ukrayna'ya olan ihracatının daha da artabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Türkiye'nin Rusya ile dış ticaretinde hem 1995 hem de 2005 yılında en dezavantajlı fasıllar sırasıyla “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” ve “demir ve çelik” fasıllarıdır. Bu iki fasıl Rusya'ya verilen dış ticaret açığında en yüksek paylara sahiptir. Türkiye'nin Ukrayna ile dış ticaretinde hem 1995 hem de 2005 yılında en dezavantajlı fasıl “demir ve çelik” faslıdır. 1995'de “inorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler” ikinci dezavantajlı fasıl iken 2005'te yerini “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” faslına bırakmıştır. Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile dış ticaretinde sözü geçen mal gruplarının ithalatta da önde geldiği görülmektedir. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz gibi enerji ham maddelerinde bu iki ülkeye bağımlılığı artmakla birlikte bu iki ülkeden önemli miktarda demir ve çelik ürünleri de ithal etmekte, ancak bunların ithalatı karşılığında mal ihracatı ile ödeme isteği yeterince karşılık bulmamaktadır.

1995'den 2005'e Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracat yoğunluğuna bakıldığında, 1995 yılında ilk on fasılda yer almayan “meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu” 2005'te “motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer” faslından sonra ikinci sırada yer almıştır. Yine 1995'te ilk on fasılda yer almayan “nükleer reaktörler, kazan: makine ve cihazlar, aletler, parçaları” faslı 2005'te ihracatta üçüncü sırada yer almıştır. 1995'te ilk on fasılda yer alan örme eşya, mensucattan mamul diğer eşya, ayakkabı, şeker ve şekerden mamuller ile değirmencilik mal ve gruplarında ihracat yoğunlaşması azalmış, bunlardan sadece 1995'te birinci sırada bulunan “örme eşya” faslı 2005'te ilk on fasıl arasında yerini koruyabilmiştir. 1995'ten 2005'e Türkiye'den Rusya'ya olan ihracat, emek yoğun hafif sanayi mallarından orta ve ileri seviyede teknoloji içerikli sermaye yoğun sanayi mamullerine kaymıştır. 1995'den 2005'e Ukrayna'ya olan ihracat yoğunlaşmasındaki değişim, Rusya'ya gerçekleşen ihracat yoğunlaşmasındaki değişime benzerlik göstermiş, 1995'te Ukrayna'ya genelde örme eşya, tarımsal mallar ve tarıma dayalı emek yoğun hafif sanayi malları yoğunlukla ihraç edilmişken 2005'te daha ileri orta ve yüksek teknoloji kullanımını gerektiren mal grubu ihracat yoğunlaşmasına doğru değişim olmuştur.

Türkiye'nin Rusya'dan olan ithalat yoğunlaşmasında “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” ve “demir çelik” fasılları her iki yılda da ilk iki sıradaki yerini korumuştur. Diğer sekiz fasılda da sıralamada 1995'te ilk on fasılda yer almayıp ta 2005'te yer alan “demir veya çelikten eşya” dışında ilk on fasılda önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Türkiye'nin Ukrayna'dan olan ithalatında “demir ve çelik” faslı her iki yılda da birinci sırada yer alırken, 1995'te ikinci sırada yer alan “inorganik kimyasal ürünler, organik, inorganik bileşikler”in yerini 2005'te “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri, mumlar” almıştır. 1995'te Ukrayna'dan ithalatta “dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler”, “gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar” ve “canlı hayvanlar”, “ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler “, ”organik kimyasal ürünler“ ilk on fasılda yer alırken 2005'te bunlar ilk on fasıl arasında yer almamıştır. 1995'ten 2005'e Ukrayna'dan yapılan ilk on fasılda ithalat yoğunlaşması “demir ve çelik” ile “gübreler” fasılları dışında önemli değişimler göstermiştir.

Her iki ÷lkeye yapılan ihracatta fasıl yoğunlaşması ve değişimi Türkiye'nin üretim yapısında değişmeye paralel olarak genel ihracatındaki teknolojik yapı ve değişimle paralellik seyretmiş; düşük teknoloji yoğun mallardan orta ve ileri teknoloji yoğun mal ihracatına kayma göstermiştir. Bu malların üretimi için de her iki ÷lkeden doğal kaynak yoğun demir ve çelik, Rusya'dan ise doğalgaz ve petrol ithalatı yoğunluk kazanmıştır.

Dış ticarete uzmanlaşma, bir ÷lkede var olup da diğer ÷lkede bulunmayan malların olması, üretimde maliyet farklarının bulunması yanında iki ÷lke arasında ticari anlaşmalar, dış ticaret ve mali piyasalarda liberalleşme ÷lkeler arasında dış ticaret hacmini artırıcı etki oluşturmaktadır. Bu konular çerçevesinde, Rusya ve Ukrayna nüfusunun büyüklüğü de dikkate alındığında Türkiye'nin bu ÷lkelerle dış ticaretinin artacağı ve bu artışın da Türkiye lehine olacak şekilde geliştirilmesi düşünölmelidir.

Kaynakça

Dış Ticaret Müsteşarlığı Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Ukrayna Ülke Raporu*, (www.dtm.gov.tr, 11.06.2008), Ankara.

____(2002), Türkiye Dış Ticaret Stratejisi (2005-2010-2015-2023). Ankara.

____*Dış Ticaret İstatistikleri* (www.dtm.gov.tr, 30.5.2008). Ankara.

ERTEKİN, M. (2005). Sektörler İtibariyle Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Raporu*, Ankara.

Konya Ticaret Odası (Temmuz, 2006), Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu, Konya.

____(Haziran 2006), Rusya Federasyonu Ülke Raporu, Konya.

ŞAHİNALP, B. “Türkiye - Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, Dış Ticaret Müsteşarlığı (www.dtm.gov.tr, 11.6.2008). Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006), *Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı*, Ankara.

____(2003). *Dış Ticarete Yoğunlaşma*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ukrayna Cumhuriyeti Ülke Raporu, ([Http://Www.Tika.Gov.Tr/Dosyalar/Ukrayna.Doc](http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Ukrayna.Doc),30.6.2008) Ankara.

Türk-Rus İş Konseyi (Mart 2006), *Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri*.

Not: Yazar veri toplamada yardımcı olan Ekonomist Mukaddes Deliağaoğlu'na teşekkür eder.